

СЛОВНИК ЛІТУРГІЙНОЇ МОВИ: КОНЦЕПЦІЯ І ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ

Наталія Пуряєва,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут української мови НАН України

У статті запропоновано концепцію і загальні принципи укладання «Словника літургійної лексики» – дескриптивного авторського історичного тлумачно-перекладного словника диференційного типу, об'єктом якого є лексика (у тому числі термінологія, ономастика) і фразеологія корпусу богослужбових текстів українською мовою в його різночасових і різноконфесійних перекладацьких варіантах та редакціях. В основу словника запропоновано покласти діахронний корпус паралельних текстів (паралельних українських богослужбових перекладів), відібраних за узуальним принципом. Словникова стаття об'єднуватиме перекладні паралельні варіанти й організовуватиметься навколо вихідної церковнослов'янської лексеми та її грецького етимона – еталонних в лексичному та семантичному планах, що послужить додатковим інструментом для їх семантизації.

Ключові слова: літургійна лексика, літургійна мова, діахронний корпус паралельних текстів, лексикографія.

Puriaieva Natalia. Dictionary of liturgical vocabulary: concept and general principles of compilation. *The article proposes a concept and general principles for constructing a «Dictionary of liturgical vocabulary». The object of the description of the dictionary will be vocabulary (including terminology, onomastic material) and phraseology of the corpus of liturgical texts in the Ukrainian language in its multi-simultaneous and diverse translation versions and editions, which in relation to each other have the status of parallel translations. To designate such a textual assembly, we use the term diachronous corpus of parallel texts. Its analysis in the lexicographic format will make it possible to trace not only the main liturgical and translation trends in synchrony and diachrony, but also the process of formation and functioning of units of the lexical-semantic level of the liturgical genre of the church-religious style. Chronological framework of the corps – 1920–2018 – the period of systematic work on translating and editing liturgical books in various Ukrainian churches, beginning with the appearance of the first printed translation of the Divine Liturgy («The Order of the Divine Liturgy of St. John Chrysostom» (Kam'yanets-Podilsky, 1920) and ending with the publication year of the publication («Divine Liturgy» of the Holy Father of our John Chrysostom, Archbishop of Constantinople » (Kiev, 2018).*

The proposed structure of the dictionary entry: 1) the original unit is the Church Slavonic liturgical token (lexical standard) + context; 2) the Greek prototype of the Church Slavonic token (semantic standard); 3) Ukrainian parallel translation equivalents + context (in chronological order). Comparison of the three lexical components within the framework of a single dictionary article (Church Slavonic, Greek, Ukrainian) will itself serve as a means of semantization of lexemes, will determine the real relationship between the units of the original and translation (translations) at the lexical, semantic and stylistic levels, determine the degree of correspondence of the translated units at these levels. Performed in accordance with this concept, the dictionary will become, in fact, a monographic study of the process of forming the liturgical genre of the church-religious style of the Ukrainian literary language at the lexical level, the formation of the Ukrainian liturgical translation tradition, as well as a reference for understanding the texts of worship for a wide range of participants.

Key words: liturgical vocabulary, liturgical language, diachronous corpus of parallel texts, lexicography.

Вступ. Літургійна¹ мова (богослужбова мова, мова богослужіння) – це мова, яку Церкви використовують у богослужбовій практиці, тобто

під час здійснення церковних обрядів і відправ². З огляду на функції богослужіння в релігійному

¹ Від гр. λειτουργία «богослужіння».

² У фокусі нашої уваги мова церковного обряду українських Церков візантійської традиції (УАПЦ, УГКЦ, УПЦ КП та (факультативно) УПЦ МП).

комплексі, богослужбова мова забезпечує особливий тип комунікації, що є актом установаження зв'язку³ з трансцендентним Абсолютом (Божеством), який виступає об'єктом поклоніння (мова богоспількування та боговшанування). Останнє зумовлює функціонування в цій галузі специфічних, суто літургійних жанрів, якими є молитва, благословення, прославлення (гімн).

Актуальність дослідження. Літургійна лексика, як лексика текстових репрезентантів літургійного жанру, є окремою підсистемою української літературної мови, складовою її лексичної системи. Спеціальних лексикографічних праць, які б описували цю лексичну сукупність, в україністиці не існує. Загальномовні словники до недавнього часу з відомих причин не лише ігнорували значну частину церковно-релігійної (а в її складі літургійної) лексики, але й були своєрідним інструментом її дискредитації (через пониження аксіологічного статусу лексем, спотворення їхньої лексичної семантики, пейоративну оцінку, обмежене відображення у словниковому реєстрі, не включення відповідних текстових джерел до словникових корпусів). Сучасна загальномовна лексикографія, хоч і демонструє процес актуалізації (реактивації) церковно-релігійної лексики, проте й далі не залучає до джерельного корпусу власне богослужбових текстів, навіть узуально значущих (якими є, наприклад, тексти основних християнських молитов («Отче наш», «Богородице Діво», «Царю Небесний», «Під Твою милість», «Вірую» тощо), поширених богослужбових відправ (Літургія, панахида та ін.).

Виклад матеріалу. Основною формою реалізації акту богоспількування в контексті літургійного обряду є *богослужбовий (літургійний) текст*, а саме упорядкований певним чином молитовно-гімнографічний текстовий матеріал, організований у вигляді *корпусу богослужбових книг*⁴. Як справедливо зауважив Ф.Б. Людоговський, саме богослужбовий текст є єдиною формою існування літургійної мови (Людоговський, 2003: 9). Важливо зауважити, що, крім спілкування з Трансцендентним, богослужбовий текст акумулює та виражає колективний досвід *богопізнання* Церкви; на його основі формуються релігійні уявлення та екзистенційні переживання (покаяння, благоговіння тощо) кожного окремого її члена. Невипадково літургійні тексти називають також «поетичним богослов'ям». Це зумовлює їх центральний характер у комплексі

визначальних для християнства релігійних книг і те, що вони посідали верхівку в ієрархії церковно-релігійних жанрів (Толстой, 1998: 168). Значущість лексичного складу текстів зазначеного жанру – очевидна, а тому його лексикографічне опрацювання видається актуальною лінгвістичною проблемою.

Із моменту утворення в X ст. і до початку XX ст. літургійною мовою Української Церкви (яка протягом своєї історії розвинулася в низку окремих церковних структур: УАПЦ, УГКЦ, УПЦ КП, УПЦ МП; із 2018 р. – УПЦ, УГКЦ, УПЦ МП) була *церковнослов'янська*, що в різних ізводах зберігає статус офіційної в кожній із указаних конфесій до сьогоднішнього дня. Однак протягом XX ст. (починаючи з 1918 р.) в українських Церквах відбувся перехід на національну мову богослужіння – українську. З того часу українська мова почала вживатися в богослужбовій функції та набула статусу літургійної. Зазначений перехід полягав у перекладі літургійних текстів з церковнослов'янської або грецької мов. Важливо зауважити при цьому, що незалежно від того, з якої мови здійснювався український переклад (з грецької, що визнано методологічно правильним, чи церковнослов'янської), саме церковнослов'янські тексти залишалися *текстом-зразком*, який наслідували чи від якого відштовхувалися українські літургійні переклади, що, зрештою, визначало основні стилістичні тенденції в цій галузі.

Відомо, що лексикографія як форма лінгвістичної діяльності постала з необхідності тлумачення літургійних мов, а точніше, священних текстів, ними написаних. В Україні укладання тлумачних словників мови *священних текстів* набуло особливого розвитку в староукраїнський період. Саме в цей час з'явилися такі лексикографічні праці, як «Лексис» Л. Зизанія 1597 р., «Лексикон» П. Беринди 1627 р., «Синоніма славенороська» (XVII ст.) та ін., що, у свою чергу, ґрунтувалися на біблійно-катехизмовій глосографії і виконували функцію «смислових ключів» до священних текстів, передусім Біблії (докладно про це у: Німчук, 1980).

Лексикографічному представленню літургійної церковнослов'янської мови в новий та новітній період приділено певну увагу в російському мовознавстві. Найбільш знаними лексикографічними працями, які описують церковно-літургійне слововживання, є: «Церковный словарь» О.П. Алексеева (XVIII, перша публікація 1773 р.), створений на його основі «Полный церковнославянский словарь» протоієрея Г. Дяченка кінця XIX – початку XX ст. (перша публікація 1900 р.), а також рукописний

³ Етимологія слова релігія «зв'язок».

⁴ Корпус богослужбових книг становлять: Служебник, Архиєратикон, Часослов, Октоїх, Тріоді (Квітня і Постова), Мінеї (Місячна, Святкова, Загальна), Требник, Молитвослов (Людоговський, 2003: 4).

«Словарь речений из богослужбных книг» О.И. Невоструева, написаний усередині XIX ст. (1848–1870)⁵. Крім того, при Інституті російської мови ім. В.Виноградова РАН створено спеціальний науковий центр, який на основі оцифрованого корпусу богослужбових книг укладає 10-томний словник церковнослов'янської літургійної мови. У 2016 р. побачив світ перший том видання «Большой словарь церковно-славянского словаря Нового времени» під редакцією О.Г.Кравецького і О.А.Плетньової (літери А–Б, 1800 словникових статей). Ще однією лексикографічною працею, яку варто відзначити в цьому контексті, є словник О.О.Седакової «Церковнославяно-русские паронимы. Материалы к словарю» (Москва, 2005).

В україністиці словника церковнослов'янської літургійної мови не існує. Лексикографічна праця, яка б описувала українську мову у функції літургійної, також відсутня. Заповнити цю лексикологічно-лексикографічну лаку ми ставимо собі за мету.

Об'єкт опису СЛМ. Як ми вже зазначали, процес переходу на українську мову в богослужінні полягав у створенні українських перекладів богослужбових текстів (з церковнослов'янського або грецького оригіналу), що їх у різний час (1918 – 2018) здійснювали різні українські конфесії (уповноважені особи, літургійні комісії). Таким чином, українська літургійна мова представлена сьогодні цілим корпусом різночасових та різноконфесійних варіантів перекладу богослужбових текстів та їхніх редакцій, які функціонують у відповідній комунікативній галузі *паралельно*.

Тому, отже, **об'єктом опису СЛМ** стане лексика (у тому числі термінологія, ономастичний матеріал) і фразеологія корпусу богослужбових текстів українською мовою в його різночасових і різноконфесійних перекладацьких варіантах та редакціях, які у стосунку один до одного мають статус *паралельних* перекладів. На позначення такої текстової сукупності, зокрема в перекладознавстві, існує термін *діахронний корпус паралельних текстів*, під яким розуміють «велику репрезентативну вибірку різночасових паралельних перекладних текстів, відібраних на основі певних принципів» (Алексеева, 2015: 136). Саме такий діахронний корпус паралельних богослужбових перекладів має лягти в основу словника літургійної лексики. Його аналіз у лексикографічному форматі дозволить простежити не лише основні богослужбово-перекладацькі тенденції в синхронії та діахронії, а й процес формування і функціонування одиниць лексико-

семантичного рівня літургійного жанру церковно-релігійного стилю.

Наведене вище формулювання об'єкту СЛМ дозволяє визначити його основні лексикографічні параметри. По-перше, цей словник можна віднести до типу *авторської лексикографії*, завданням якої є створення словників мови, слововживання *окремого автора* (письменника, філософа, вченого, перекладача) чи *групи авторів* (зокрема перекладачів) як представників певного напрямку або школи, так і *сукупності творів* конкретного жанру (Шестакова, 2012: 11, 12). У свою чергу, аналіз літургійної лексики в діахронії дозволяє трактувати СЛМ як *історичний словник*.

Хронологічні рамки СЛМ – 1918–2018 рр. – період систематичної праці над перекладами і редагуванням богослужбових книг у різних українських Церквах. 1920 р. – дата появи першого надрукованого перекладу Божественної Літургії («*Чин Божественної Літургії Святого Іоанна Златоустого*» (Кам'янець-Подільський, 1920). Верхньою межею словника є 2018 р., коли з'явився новий, на даний момент останній оригінальний переклад Божественної Літургії, підготовлений священством УПЦ МП («*Божественна Літургія святого отця нашого Іоана Златоуста, архієпископа Константинопольського*» (Київ, 2018).

Обсяг СЛМ. На нашу думку, СЛМ доцільно укладати як диференційний, а не тезаурусний. Одним із важливих лексикографічних завдань при створенні такого словника є визначення його обсягу, що передбачає формулювання критеріїв актуальності не лише лексичних одиниць, а й джерел лексикографічного опису. З огляду на це нам видається цікавою пропозиція дослідника церковнослов'янської мови А.Ю.Мусоріна застосовувати для визначення ступеня значущості літургійних лексичних одиниць узуальний підхід. Найбільш значущою в узуальному плані, на думку цього дослідника, є та літургійна лексика, яка міститься в найчастіше відтворюваних літургійних текстах (Мусорин, 2010: 115). Такими насамперед є чини Божественної Літургії Іоана Златоустого (Молитвослов, Служебник), вечірні та утрени (Часослов), панахиди (Молитвослов); щоденні молитви (Молитовник).

Загалом «Словник літургійної лексики» міг би бути представлений у вигляді окремих зошитів: «Словник мови Літургії», «Словник мови богослужень добового кола (вечірня, полуночниця, утрень, часи)», «Словник мови таїнств і освячень» тощо. Підготовка окремого зошита може бути виконана за досить невеликий проміжок часу. Згодом матеріали таких зошитів можуть бути зведені в один «Словник літургійної мови».

⁵ Саме ці словники є надзвичайно популярними також для українських лінгвістів.

Обсяг реєстру зошита «Словник літургійної мови. Божественна Літургія», з якого ми плануємо розпочати роботу над СЛІМ, орієнтовно становить 2000 лексем; корпус джерел – близько 15 видань.

Словниковий реєстр і принципи відбору лексики.

Відбір лексичного матеріалу для диференційного словника доцільно базувати на лексико-тематичній класифікації відповідної галузі. Ми пропонуємо при цьому орієнтуватися на структуру богослужіння як комунікативного акту і виокремити такі ключові групи понять і лексем на їх позначення:

I група: Адресат (Трансцендентний)

- номінації на позначення *Божественних Осіб*: 1) Пресвятої Тройці, Бога Отця, Бога Сина, Бога Духа Святого (*Бог, Творець, Вседержитель, Отець Небесний, Спаситель, Избавитель, Искупитель, Цар Небесний, Владика* та ін.); 2) Пресвятої Богородиці; 3) святих: ангели, апостоли, пророки, мученики тощо. Зауважимо принагідно, що в мовознавстві номінації перших двох груп позначаються терміном *теоніми* (теонімна лексика), третьої групи – *агіоніми*.

II група: Адресант. Номінації особи стосовно Трансцендентного Абсолюта (*творіння, грішний, раб, слуга, святий, рівний херувимам* та ін.).

III група: Екзистенційний стан адресанта в момент комунікації з Трансцендентним (*благоговіння, страх, віра, уповання, вдячність, любов, мир, ликування, радість, покаєння* та ін.).

IV група: Акт комунікації з Трансцендентним Адресатом (*словесна служба, жертва хвали, словесне жертвоприношення*); **вербальні дії адресанта** (*моління, благання, взивання, прослава, величання, славословлення, поклоніння, благословіння* та ін.).

VI група: Іntenції адресанта (*премудрість, розум, покаєння, відпущення гріхів, очищення, вічне життя, мир* та ін.).

Значною частиною літургійної лексики, частково розподіленої між зазначеними вище групами, є **догматична термінологія**, зокрема такі її лексико-семантичні підгрупи:

- **тринітарна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із Пресвятою Тройцею;

- **христологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних з Ісусом Христом, воплощенням Божого Сина, поєднання в Ньому божественної та людської природ; реалій Його земного життя і воскресіння;

- **пневматологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних з ученням про Святого Духа (природа

Святого Духа як третьої Особи Пресвятої Тройці, Його співвіднесеність з Отцем і Сином; дії Святого Духа, дари Святого Духа, плоди Святого Духа;

- **маріологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних з ученням про Пресвяту Богородицю (Богоматеринство, непорочне зачаття);

- **сотеріологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із ученням про спасіння (спасительну місію Бога, спрямовану на спасіння людства від влади гріха, диявола і смерті; благодать оновлення людської природи через поєднання її із божеством Ісуса Христа; вічне життя у Бозі);

- **еклезіологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із ученням про Церкву, що має боголюдську природу як Тіло Христове;

- **есхатологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із ученням про кінець світу, Друге пришествя Ісуса Христа, встановлення Царства Небесного, загробне життя людини, долю Вселенної;

- **іконологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із ученням про ікони та іконопочитання;

- **сакраментологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із ученням про таїнства;

- **ангелологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із ученням про ангелів та сили небесні (походження та природа ангелів, їхнє місце і роль у складі небесного воїнства, ангельська ієрархія): ангели, архангели, небесні сили, херувими, серафими, архистратиги, ангельський собор, ангел-хранитель;

- **агіографічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із ученням про святих (апостолів, пророків, мучеників, святих та ін.);

- **антропологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із ученням про людину (людина як творіння; душа і тіло (плоть) людини; людина як образ Божий; гріхопадіння);

- **хамартологічна термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій, пов'язаних із ученням про гріх (визначення гріха, природа гріха, джерело гріха, первородний гріх, характеристики гріха; причини гріха, наслідки гріха, безгрішність Ісуса Христа, відновлення після гріха, прощення, очищення від гріха);

- **морально-етична термінологія** – сукупність термінів на позначення понять і реалій,

пов'язаних із ученням про норми моралі (свобода, закон, покаяння, заповідь).

Літургійна фразеологія. СЛМ охоплюватиме стійкі сполучення слів, зокрема такі типи:

- усталені лексичні сполучення (*Агнець Божий, Агнець непорочний; безплотних архистратиг, жертва безкровна, блаженна пам'ять, богоносні отці, божественні тайни, божественні сили, раб божий, вводити у спокусу, возвістити хвалу, возсилати славу, волею благоволити, воскреслий із мертвих, голос хвали, трисвята пісня, істинний Бог, приносить молитву, приносить жертви безкровні, приносить славослів'я та ін.*), зокрема метафори (милосердя *двері, одяг нетління, мисленні очі, образ праведності*);

- титули-звертання (*Пресвятий Дух, Цар Небесний, Цар безсмертний, Пресвята Богородиця, Життя податель*);

- богослужбові формули (*благословення: В ім'я Отця і Сина і Святого Духа, благословенне Царство Отця і Сина і Святого Духа, завжди, нині і повсякчас і на віки віків*);

- літургійні виголоси: *Мир усім! Господу помолимось! Господи, помилуй! Слава во вишніх Богу!* тощо)

Об'єктом фіксації та опису СЛМ стане також **літургійна ономастика**:

- літургійна антропонімія (імена святих, апостолів, пророків, цілителів, мучеників, праведників, безсрібників);

- літургійна топонімія (*Єрусалим, гора Сіон, Вифлеєм, Витсаїда, Йордан та ін.*).

Мікроструктура СЛМ. З огляду на описане вище співвідношення церковнослов'янських та грецьких, церковнослов'янських та українських богослужбових текстів, на мікроструктурному рівні СЛМ доцільно, на нашу думку, організувати за такою схемою:

1) вихідна одиниця словникової статі – церковнослов'янська одиниця богослужбового тексту (лексичний еталон) + контекст;

2) грецький прототип церковнослов'янської лексики (семантичний еталон);

3) українські паралельні перекладні еквіваленти + контекст (у хронологічному порядку).

Поставивши на чолі словникової статті церковнослов'янську лексичну одиницю, ми зможемо уникнути проблеми вибору з-поміж українських варіантів основного для цієї функції. СМБ, таким чином, не встановлюватиме норми перекладу окремих одиниць богослужбових текстів, що, на нашу думку, є передчасним завданням, а радше констатуватиме результати пошуку цієї норми. Зіставлення в межах однієї словникової статті зазначених трьох лексичних компонентів (церковнослов'янський, грецький,

український(і) саме собою слугуватиме засобом семантизації лексем, дасть змогу виявити та унаочнити реальне співвідношення між одиницями оригіналу й перекладу (перекладів) на лексичному, семантичному та стилістичному рівнях, визначити ступінь відповідності перекладних одиниць на цих рівнях. Такий підхід дозволяє трактувати СЛМ як тлумачно-перекладний, проте функція перекладного словника є для нього вторинною. Пор.:

ВЄЄГДІ *благословѣнъ Бгѣъ нашъ, всегда нѣинѣ и прѣснѣ и во вѣки вѣкѣвъ* (Проском.) (Рим 1942, 4)

пáвтотѣ «завжди до цього моменту»

// **ПОВСЯКЧАСНО** *Благословен Бог наш повсякчасно, тепер і завжди і на віки віків* (Ог. 1922, 5);

// **ЗАВЖДИ** *Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і на віки віків* (Варшава 1936, с. 5); *Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і на віки віків* (Сліпий 1968, 9); *Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і на віки віків* (Пр. покл., с. 1998); *Благословен Бог наш завжди нині і повсякчас і на віки віків* (Синод 1996, с. 13).

НѢИНѢ *благословѣнъ Бгѣъ нашъ, всегда нѣинѣ и прѣснѣ и во вѣки вѣкѣвъ* (Проском.) (Рим 1942, 4)

нѣн «у цей момент, тепер»

// **ТЕПЕР** *Благословен Бог наш повсякчасно, тепер і завжди і на віки віків* (Ог. 1922, 5);

// **НИНІ** *Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і на віки віків* (Варшава 1936, с. 5); *Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і на віки віків* (Сліпий 1968, 9); *Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і на віки віків* (Пр. покл., с. 1998); *Благословен Бог наш завжди нині і повсякчас і на віки віків* (Синод 1996, с. 13)

ПРѢСНѢ *благословѣнъ Бгѣъ нашъ, всегда нѣинѣ и прѣснѣ и во вѣки вѣкѣвъ* (Проском.) (Рим 1942, 4)

аѣ «безперервно, неперестанно», букв. «до і після цього моменту»

// **ЗАВЖДИ** *Благословен Бог наш повсякчасно, тепер і завжди і на віки віків* (Ог. 1922, 5);

// **ПОВСЯКЧАС** *Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і на віки віків* (Варшава 1936, с. 5); *Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і на віки віків* (Сліпий 1968, 9); *Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і на віки віків* (Пр. покл., с. 1998); *Благословен Бог наш завжди нині і повсякчас і на віки віків* (Синод 1996, с. 13)

ВО ВѢКИ ВѢКОВѢ благословѣнъ Бгѣ нашь, всегда нѣнѣ и прѣсно и во вѣки вѣковѣ (Проском.) (Рим 1942, 4)

εις τους αιωνας των αιωνων «цілу вічність», гебр. суперлятив ім. Н.в.+ ім. Р.в.

// **НА ВІКИ ВІЧНІ** Благословен Бог наш повсякчасно, тепер і завжди і *на віки вічні* (Ог. 1922, 5);

// **НА ВІКИ ВІКІВ** Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і *на віки віків* (Варшава 1936, с. 5); Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і *на віки віків* (Сліпий 1968, 9); Благословен Бог наш завжди, нині і повсякчас і *на віки віків* (Пр. покл., с. 1998); Благословен Бог наш завжди нині і повсякчас і *на віки віків* (Синод 1996, с. 13).

Макроструктура СЛМ. Словник складатиметься з двох частин – власне тлумачного **словника**, про який ішлося вище, та алфавітного **словопоказника** українських паралельних варіантів із відсиланням до відповідних словникових статей, напр.:

ЗАВЖДИ див. **ПРИСНО, ВСЕГДА**

ЛАСКА див. **БЛАГО, БЛАГОДАТЬ**

МИР див. **МИРЪ**

СПОКІЙ див. **МИРЪ**

Висновки. Отже, задуманий нами Словник літургійної мови – це описативний авторський історичний тлумачно-перекладний словник диференційного типу, об'єктом якого є лексика (у тому числі термінологія, ономастика) і фразеологія корпусу богослужбових текстів українською мовою в його різночасових і різноконфесійних перекладацьких варіантах та редакціях. Виконаний за такою концепцією, словник стане, по суті, монографічним дослідженням процесу формування літургійного жанру церковно-релігійного стилю української літературної мови на лексичному рівні, становлення української богослужбово-перекладацької традиції, а також довідником для розуміння текстів богослужіння для широкого кола його учасників.

Література

Алексеева М. Л. Диахронический корпус параллельных переводов как инструмент изучения специфики проявления феномена безэквивалентности в речи в аспектах синхронии и диахронии. *Педагогическое образование в России*. 2015. № 9. С. 35–139. **Людоговский Ф. Б.** Состав, структура и функционирование корпуса современных церковнославянских богослужебных текстов: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филолог. наук: спец. 10. 02. 03 «Славянские языки» / Моск. гос.

ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2003. **Мусорин А. Ю.** Специфические проблемы изучения лексики современного церковнославянского языка. *Вестник НГУ*. Серия: История. Филология. 2010. Т. 9, вып. 2: Филология. С. 115–118. **Німчук В. В.** Староукраїнська лексикографія у її зв'язках з російською та білоруською. Київ: Наукова думка, 1980. 304 с. **Толстой Н. И.** История и структура славянских литературных языков. Москва: Наука, 1988. 239 с. **Шестакова Л. Л.** Русская авторская лексикография: теория, история, современность: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филолог. наук: 10. 02. 01 «Русский язык» / Институт русского языка им. В. В. Виноградова Российской академии наук. Москва, 2012. 43 с.

References

Alekseyeva, M. L. (2015). Diakhronicheskiy korpus parallel'nykh perevodov kak instrument izucheniya spetsifiki proyavleniya fenomena bezekvivalentnosti v rechi v aspektakh sinkhronii i diakhronii [The diachronic corpus of parallel translations as a tool for studying the specifics of the manifestation of the phenomenon of nonequivalence in speech in aspects of synchrony and diachrony]. *Pedagogicheskoye obrazovaniye v Rossii – Teacher education* (Vol. 9), (pp. 135–139) [in Russian]. **Lyudogovskiy, F. B.** (2003). Sostav, struktura i funktsionirovaniye korpusa sovremennykh tserkovnoslavjanskikh bogoslužhebnykh tekstov [Composition, structure and functioning of the corps of modern Church Slavonic liturgical texts]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow: Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova [in Russian]. **Musorin, A. YU.** (2010). Spetsificheskiye problemy izucheniya leksiki sovremennogo tserkovnoslavjanskogo yazyka [Specific problems of studying the vocabulary of the modern Church Slavonic language]. *Vestnik NGU. Seriya: Istoriya. Filologiya – Bulletin of NSU. Series: History. Philology*, 9 (2), 115-118 [in Russian]. **Nimchuk, V. V.** (1980). *Staroukrayins'ka leksykohrafiya u yiyi zvyazkakh z rosiys'koyu ta bilorus'koyu* [Old Ukrainian lexicography in its relations with Russian and Belarusian]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]. **Tolstoy, N. I.** (1988). *Istoriya i struktura slavyanskikh literaturnykh yazykov* [History and structure of Slavic literary languages]. Moskva: Nauka [in Russian]. **Shestakova, L. L.** (2012). *Russkaya avtorskaya leksikografiya: teoriya, istoriya, sovremennost'* [Shestakova L.L. Russian author's lexicography: theory, history, modernity]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moskva: Institut russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova Rossijskoj akademii nauk [in Russian].